

Kulturmødet mellem græker og barbar hos Xenofon

Bodil Due

1. Xenofon og hans værker

Ved siden af Herodot er Xenofon den græske forfatter fra klassisk tid der har størst betydning som kilde til Sortehavsområdet. Men når man kommer fra Herodot til Xenofon, er det vigtigt at være opmærksom på en væsentlig forskel mellem dem. Herodot skrev, så vidt vi da ved, ikke andet end sit historieværk. Xenofon skrev meget andet, og det var ikke historieværker. En af de specielle kvaliteter ved Xenofon er at han ikke – sådan som det ellers var almindeligt i det 5. og 4. århundrede f.Kr., ikke kun for historikere, men også for forfattere i andre genrer – kun skrev i én genre, men i flere, ja, man kan paradoksalt sige at han ud over bidrag til flere, mere eller mindre kendte genrer skrev i et par endnu ikke opfundne, som imidlertid viste sig særdeles livskraftige: biografi og roman.

Romanen er ikke relevant i denne sammenhæng, men det er biografi eller selvbiografi eftersom det værk af Xenofon der fortæller mest om Sortehavsområdet, er *Anabasis* der bedst kan beskrives som en selvbiografi i tredje person selv om det også kunne kaldes en krigsreportage eller en rejsebeskrivelse. Det er beretningen om hvordan en græsk lejevær i den persiske tronprætendent Kyros' tjeneste strander i det indre Lilleasien, og om deres rejse tilbage. *Hellenika*, Xenofons egentlige historieværk, har også en vis interesse med sin beskrivelse af krigshandlinger i området, beskrivelser der fra en historisk vinkel omtaler personer og begivenheder der ligeledes optræder i *Anabasis*.

Xenofon var i forhold til de begivenheder der skildres i *Anabasis*, det som hans historiker-kolleger og forgængere, Herodot og Thukydid, begge mente var den højeste kvalitet ved en historiker, nemlig et øjenvidne. Vi må ikke desto mindre betragte værket med nogen forsigtighed fordi hans subjektive synspunkter og formål må medtænkes på en anden måde end hvis det havde været et historieværk. *Anabasis* er skrevet i en anden litterær genre, og vi kan ikke forvente at bogen opererer inden for de samme genrekrav eller konventioner som et

historieværk. Aristoteles definerede forskellen mellem drama og historie som bestående i at drama skildrer hvad der kunne tænkes at ske, historie derimod hvad der faktisk skete (Arist. *Pol.* 1451^b). *Anabasis* er ikke historie, og vi kan ikke forvente den samme tilstræbelse af objektivitet som i alt fald Thukydides havde som ideal. Vi kan ikke være sikre på at Xenofon altid fortæller hvad der rent faktisk skete, selv om hans beretning bygger på en historisk kerne og ikke er ren fiktion.

Det er derfor nødvendigt indledningsvist at præcisere hvad *Anabasis* er for et værk og anstille et par betragtninger angående Xenofons formål eller hensigt med værket der næppe bare var at oplyse eller informere.

Uden at åbne diskussionen om *Anabasis'* affattelsestidspunkt hvor både 380'erne og 360'erne f.Kr. er blevet foreslået, eller om grunden til og dateringen af Xenofons eksil er der i dag enighed om at *Anabasis* er præget af en tydelig apologetisk tendens, og at et af målene er en fremhævelse, for ikke at sige en heroisering af Xenofons egen indsats. Som Hans Rudolf Breitenbach fremhæver i sin stadig gode artikel i *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (Breitenbach 1967, 1644-49), så bliver personen Xenofon stadig mere dominerende i værket efter 2. bog med over tyve direkte gengivne taler, med adskillige drømmegengivelser osv. Xenofon er, som nævnt, altid omtalt i tredje person, og der er formelt ikke sammenfald mellem ham og forfatterstemmen. Vi kan altså ikke uden videre tage beretningen for gode varer, og vi må prøve at skelne imellem hvad personen Xenofon siger, og hvad forfatterstemmen meddeler os direkte eller indirekte. Personen Xenofons dominans er ikke mindst tydelig i den del af værket som især er af interesse for udforskningen af Sortehavet, dvs. sidste del efter at resterne af "de ti tusinde" er nået frem til havet ved Trapezus i 4.7.24, den såkaldte *parabasis*-del.

2. Kulturmødet

Det jeg gerne vil bruge Xenofon til at undersøge, er kulturmødet mellem grækere og ikke-grækere – det der kan rubriceres som mentalitetshistorie. Ved at se på den måde han gennem sin beretning om grækernes oplevelser og handlinger skildrer deres forhold til de folk han og de andre grækere mødte, kan vi få indblik i deres holdninger til den fremmede verden de mødte. Vi kan få viden om deres vurdering af barbarerne og deres selvopfattelse af det at være grækere.

Det siges så ofte at det opfattes som sikkert og sandt, at grækerne følte sig hævet over andre, at de f.eks. betragtede alle persere som ufri slaver mens de selv var fri. Men det er en sandhed med modifikationer. Jeg er her meget enig med Steven W. Hirsch i at selv om der ingen tvivl er om at man kan finde en sådan

holdning hos mange forfattere og i mange tekster – jeg kan nævne Isokrates' holdning til perserne og Demosthenes' til makedonerne og Filip – og nok heller ikke om at den var udbredt blandt mange grækere, så gælder det ikke uden videre for Xenofon (Hirsch 1985). For alle forfattere må man være opmærksom på konteksten, både den tekstuelle og den historiske, og overveje om der kan være særlige forklaringer på markante synspunkter. Både Isokrates og Demosthenes havde således en bestemt dagsorden i henholdsvis panhellenismen og forsøget på at rejse en athensk modstand i tide. Og specielt for Xenofon er der flere grunde til at være skeptisk over for bombastiske udsagn. Han gjorde som bekendt achæmenidernes stamfar, Kyros den Ældre, til hovedperson og lederideal i sin roman *Kyropædien*, og hans beundring for Kyros den Yngre fremgår med al tydelighed af portrættet af ham i *Anabasis* (*An.* 1.9). Hvis man sætter portrættet af thessaleren Menon op som kontrast, må man i det mindste erkende at så enkelt som at sætte græker over barbar er det ikke (*An.* 2.6.21). En nærmere undersøgelse af netop *Anabasis* i denne optik er særlig interessant fordi værket eller Kyros' lejesoldaters indsats – for nu at være forsigtig eftersom vi ikke med sikkerhed ved at Isokrates læste værket – af Isokrates blev brugt som bevis på at grækerne var barbarerne klart overlegne. Isokrates brugte grækernes succes i sin panhelleniske propaganda i *Panegyrikos* og i *Philippos* (*Pan.* 146ff. og *Phil.* 90f.). Spørgsmålet jeg vil stille, er om synspunktet er dækkende for værkets tendens og mål eller det skyldes Isokrates' analyse eller udnyttelse af det til sine formål.

"De ti tusinde" møder i deres march til og fra Kunaxa et meget stort antal barbarer eller orientaler som oversætterne i den nye danske oversættelse har valgt at udtrykke sig, netop for at undgå ordet barbar der som det hedder: "*er voldsomt negativt ladet og almindeligvis betegner en grusom og kulturløs person. Den græske glose (som egentlig kun betegner en ikke-græker) er derfor konsekvent oversat med orientaler som udmærket kan forstås som modsætning til de europæiske grækere.*" (Bloch & Schwartz 2002, 28). Man kunne godt anholde "europæisk" her hvor de ikke-europæiske grækere i høj grad kommer på tale, og man kunne spørge med Edward W. Said om "orientaler" er meget bedre, men lad det ligge.

Det kan for det første hurtigt konstateres at det også er alt for enkelt at sige at de forskellige folk eller stammer skildres på samme måde. Nu møder grækerne ud over perserne virkelig mange andre folkeslag: armeniere, assyrere, bithyniere, chaldaiere, chalybere, melinofager, odrysere og taochere for bare at nævne et par få, og jeg kan ikke her gennemgå hele materialet, men kun pege på et par passager der kan illustrere problemstillingen.

3. De mærkelige barbarer

Lad mig først indrømme at der er passager hvor personen Xenofon giver udtryk for overlegenhed som græker over for barbarer. Det gør han i f.eks. i begge sine to første taler efter at de græske strateger er blevet taget til fange og dræbt. Vi finder f.eks. den velkendte topos om at guderne er på vores, dvs. grækernes, side fordi grækerne overholder deres eder, styrket yderligere med udsagn som:

Desuden er vores fysik bedre egnet til at tåle såvel kulde som varme som anstrengelser, og vi har en højere moral da guderne jo er med os. Perserne er faktisk lettere både at såre og slå ihjel, end vi er, hvis ellers guderne ligesom tidligere lader os sejre (*An.* 3.1.23).

Her bør konteksten og situationen tænkes med. Det er umiddelbart efter Kyros den Yngres død og massakren på strategerne; grækerne står alene i fjendeland, og modløsheden er stor. Formålet med talen er at højne moralen og bryde apatien.

Der er også passager hvor forfatteren i herodoteisk etnografisk tradition opererer med forestillingen om de andre som dem der gør alting anderledes og mærkeligt. Chalyberne f.eks. skildres som eksotiske. Det hedder bl.a. om dem:

De brugte også benskinner og hjelme, og i bæltet bar de en lille kniv, der mindede om en krum spartanerkniv. Den brugte de til at gøre det af med dem, de kunne få bugt med, og de gik rundt med hovedet, som de havde kappet af deres slagne fjender (*An.* 4,7,16).

Men skildringen af dem indledes med en klart positiv beskrivelse:

Det var det dristigste af de folk, hvis territorium de rejste igennem, og det kom til åben kamp med dem (*An.* 4.7.15).

Dristigste eller *alkimōtatoi* er uden tvivl i denne sammenhæng positivt.

Det mest oplagte tilfælde er skildringen i 5.4 af mossynoikerne. I slutningen af passagen står der:

Da grækerne var marcheret gennem landet, nåede de til deres allierede blandt mossynoikerne, hvor man fremviste de riges børn. De var blevet fedet op med kogte nødder og havde en blød og meget bleg hud; de var desuden næsten ligeså tykke, som de var høje, og både for og bag havde de nogle mangefarvede blomstertatoveringer. Dette folk kunne også godt tænke sig at have samleje i fuld offentlighed med de hetærer som grækerne førte med sig, da den slags er skik blandt dem. Både mænd og kvinder var blege i huden. Senere, efter ekspeditionen, fremhævede soldaterne dette folk som det mest barbariske af

dem, de mødte på marchen, og det der stod allerfjernest fra græske skikke. Når de var i forsamlinger, gjorde de nemlig, hvad andre ville gøre alene; men når de var alene, gjorde de, hvad andre ville gøre i selskab med andre mennesker. For eksempel havde de for vane at tale med sig selv og le for sig selv, og de kunne finde på at stoppe op og danse, ligegyldigt hvor de befandt sig, præcis som ville de vise sig (*An.* 5.4.32).

Det er klart at der her tages en vis afstand, men det bør ikke overses at der i den samlede skildring af mossynoikerne optræder en anden antitese ud over græker kontra barbar eller orientaler, nemlig ven kontra fjende, en antitese der er vigtig værket igennem. Mossynoikerne var nemlig i indbyrdes strid sådan som grækerne som bekendt også hyppigt var, og på Xenofons foranledning slutter grækerne forbund med den ene part hvorefter de sammen fører krig mod den anden part. Grækerne benytter sig altså af mossynoikernes uenighed, og deres allierede blandt mossynoikerne udnytter grækerne til at vinde over deres fjender. Man kan altså sige at både barbarer og grækere handler efter hvad der er nyttigt og fordelagtigt snarere end ideologisk begrundet.

Det samme mønster fremgår af en passage umiddelbart efter i 5.5. Her er situationen den at den græske by Sinope frygter at miste sit udbytte og indtægter fra sin koloni Kotyora og i en tale prøver at få grækerne fra at plyndre byen. Sinopes delegation ledes af grækeren Hekatonymos der indleder med hvad han tror er fælles ideologi. Han siger:

Soldater, vi er udsendt af Sinope for at ønske jer tillykke med jeres sejr, grækere over orientaler. Desuden ønsker vi at deltage i jeres glæde over, at I nu står her, frelst fra mange, frygtelige vanskeligheder efter hvad vi har hørt (*An.* 5.5.8).

Det egentlige budskab i hans tale er imidlertid at hvis grækerne ikke behandler dem der selv er grækere, ordentligt, så vil de indgå alliancer med Korylas, paflagonerne og enhver anden der vil. Denne trussel besvarer Xenofon som lejesoldaternes talsmand ved at drage skillelinjen, ikke mellem græker og barbar, men mellem ven og fjende. Han nævner således at de blev fjender med karducherne, taocherne og chaldaierne, men venner med makronerne der også er et orientalsk folk. Og vender så truslen mod Sinopes indbyggere og siger at hvis det skal være på den måde, så kan også de indgå alliance med paflagonerne imod de græske byer. Begge parter argumenterer altså rent utilitaristisk.

4. Den gode leder

En anden passage som jeg her kun lige henviser til, er marchen gennem Armenien i 4. bog hvor venskabet og enigheden mellem spartaneren Cheirisofos og Xenofon får sin eneste skramme på grund af Cheirisofos' behandling af den armenske landsbyleder som Xenofon er blevet gode venner med. Cheirisofos bliver rasende fordi de ikke er blevet ført forbi landsbyer med fourageringsmuligheder. Han tror ikke på lederens forklaring, men beskylder ham for ikke at levere hvad han har lovet, og slår ham, men binder ham ikke bagefter. I løbet af natten stikker han af, og de står uden vejviser. Skyldes Xenofons kritik kun at de mister en værdifuld vejviser i et vanskeligt og farligt område, eller er der andre ting i spil som vrede over fysisk mishandling af en person der har vist sig loyal og optrådt med stor gæstfrihed? Der konkluderes:

Netop dette – at vejviseren blev mishandlet og bagefter ikke bevogtet ordentligt – var den eneste anledning til uoverensstemmelse imellem Xenophon og Cheirisophos på hele marchen (*An.* 4.6.3)

Det viser at det i høj grad er nyttehensyn der er det afgørende. Men også at et af forfatteren Xenofons yndlingstemaer er i spil, nemlig temaet den gode og forudseende leder. Cheirisofos optræder som en dårlig leder både ved at slå og ved ikke bagefter at passe på og skaber derved en unødigt farlig situation. At det ikke er anvendelse af fysisk vold der er det afgørende, ses af en parallelpassage i 5. bog hvor personen Xenofon anklages for at have slået en af sine mænd. Det kommer imidlertid frem at han har gjort det fordi soldaten ikke adlød en ordre om at hjælpe en kammerat, men var parat til at begrave ham levende. Passagen demonstrerer således Xenofons evner og kvaliteter som en god og omsorgsfuld leder (*An.* 5.8.1-12). Interessant i passagen med den armenske vejviser er det endvidere at forfatteren Xenofon fortæller at Episthenes fra Amfipolis forelskede sig i armenierens efterladte søn og tog ham med hjem til Hellas hvor han fik en betroet stilling.

5. Seuthes

Den sidste passage jeg vil omtale – og ved lejlighed gerne vil analysere nærmere – er Xenofons skildring af thrakerfyrsten Seuthes II i 7. bog. Her kan vi knytte an til *Hellenika* hvor Seuthes også optræder i 3. bog, i en passage hvor Xenofon giver en stærkt heroiserende skildring af spartaneren Derkyllidas der har

overtaget kommandoen over de græske tropper fra sin landsmand Thibron (HG 3.1.8-3.2.20). Thibron var sendt ud efter anmodning fra de græske byer om hjælp mod Tissafernes og optog i sine styrker også resterne af "de ti tusinde", blandt dem Xenofon (HG 3.1.6). Historikeren Xenofon omtaler flere gange lejesoldaternes leder, men uden navn, sandsynligvis fordi det er ham selv. Det er også i begyndelsen af 3. bog af *Hellenika* at vi har et resumé af *Anabasis* med oplysningen om at begivenhederne omkring Kyros' oprør og de græske styrkers kamp for at nå ud til havet var beskrevet af Themistogenes fra Syrakus, efter de flestes mening et alias for Xenofon (HG 3.1). Seuthes spillede derudover i øvrigt flere gange en rolle i græsk historie i årene frem til 383 f.Kr. hvor han døde.

I *Hellenika*-passagen er der ikke mange detaljer om Seuthes ud over at Derkytidas er til middag hos ham, hvad der dog antyder noget om hans position. Fokus er på dem af hans odrysiske allierede der deltager i plyndringen af Bithynien, og de er skildret på stereotyp vis, men ikke egentlig nedladende idet deres begravelsesritualer har nærmest homerisk karakter med masser af vin og hestevæddeløb (HG 3.2.5). Men i *Anabasis* er Seuthes indgående skildret. I Pauly-Wissowa-artiklen om ham vurderes han således: "*Im Verlauf der ganzen Sache erscheint S. als echter Barbar der seinen Vorteil wahrzunehmen und die Griechen zu täuschen bemüht ist*" (Swoboda 1923, 2021). Min vurdering og fortolkning er derimod at det er tydeligt at han har imponeret Xenofon, og også at Xenofon imponerer ham.

Det som det kunne være interessant at undersøge, er hvad det er for kvaliteter og handlinger der fremhæves, og hvordan der etableres et fælles værdisæt hos denne ikke-græske fyrste og den græske strateg. I første del af passagen (7.3.15) giver forfatteren Xenofon en meget morsom skildring af officeren Xenofons deltagelse i en middag hos Seuthes hvor der er klar klasseforskel mellem Seuthes og grækerne, og hvor egenskaber som gavmildhed og skamfuldhed, mindreværd og rådsnildhed er fordelt med førstnævnte hos Seuthes og resten hos Xenofon. Men i slutningen af passagen (7.7.20) er rollerne vendt om sådan at det er Xenofon der har overhånden og er generøs, mens skammen er på Seuthes' side. Jeg kan ikke i dette kapitel gå i detaljer da der indgår flere taler der skal nærlæses og analyseres, men vil fremhæve at vi i passagen så at sige får to personer der begge skildres med stor sympati, en ikke-græker, Seuthes, og en græker, Xenofon, der har gensidig respekt for hinanden. Derudover optræder der en skurk, Herakleides, der forsøger at ødelægge forholdet imellem dem til sin egen fordel, og han er græker og skildret som inderligt usympatisk.

6. Konklusion

Jeg håber at jeg med disse få eksempler har vist at Xenofons *Anabasis* er en vigtig kilde, at den skal læses med omhu, og at det billede teksten giver af forholdet mellem grækere og ikke-grækere, er mere broget og mindre enkelt end man som regel både i antikke og moderne fremstillinger har givet udtryk for. En nærmere undersøgelse vil, tror jeg, kunne vise at for Xenofon spiller personlige egenskaber større rolle end nationalitet eller etnisk tilhørsforhold. Det gælder når det drejer sig om grækere hvad enten de er spartanere, thessalere eller atthenere, og det gælder når det drejer sig om persere som skildringen af storkongens to satraper, Tissafernes og Farnabazos, viser, eller thrakere som Seuthes i såvel *Hellenika* som *Anabasis*.

Kilder

Alle citater er hentet fra Bloch & Schwartz 2002, den nyeste danske oversættelse af *Anabasis*. *Hellenika* findes oversat i sin helhed af M.Cl. Gertz og Frederik Weilbach: *Xenofons græske Historie*, København 1902-37, og i udvalg (med græsk paralleltekst) af Bodil Due: *Udvalg af Xenophons Græske Historie*, Århus 1995.

Den græske tekst er udgivet af danskeren Karl Hude: *Xenophontis Expeditio Cyri*, Leipzig 1931 (= *Anabasis*), og *Xenophontis Historia Graeca*, Leipzig 1930 (= *Hellenika*).